

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
Том 107, 2024

ПРЕКЛОНЕНИЕТО НА ЕДИН УЧЕНИК
КЪМ НЕГОВИЯ УЧИТЕЛ: ПО ПРИМЕРА НА
ХРИСТО Н. ДАСКАЛОВ И ПЕТКО Р. СЛАВЕЙКОВ

АС. Д-Р ВЛАДИМИР ТЕРЗИЕВ

🏛 Исторически факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

📍 Бул. „Цар Освободител“ № 15, 1504 София, България

🆔 <https://orcid.org/0000-0002-0890-3066>

✉ vkterziev@uni-sofia.bg

🔗 <https://doi.org/10.60053/GSU.IF.1.106.44-76>

📅 Получено 2024-06-10; рецензирано 2024-06-20; прието 2024-06-24; публикувано онлайн 2024-11-14

📄 Авторът(ите), 2024 г. Публикувано от Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ от името на Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Статията се предоставя под отворен достъп и се разпространява съгласно условията на лиценза [Creative Commons Attribution \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>, позволяващ неограничено повторно използване, разпространение и възпроизвеждане, при условие че оригиналната статия е цитирана по подходящ начин.

Резюме. Христо Никифоров Даскалов от Трявна е един от многото ученици на Петко Рачев Славейков. Връзката между двамата се заражда първоначално като отношения между ученик и учител, а по-късно прераства в приятелство. Даскалов е близък с всички Славейкови деца, но може би най-вече с Иван Славейков. Именно чрез него той поддържа контакт с бившия си учител. След смъртта на Петко през 1895 г. Христо Даскалов и Иван Славейков започват кампания за намиране на свидетелства за дейността на покойника. Даскалов издирва фрагменти от творчеството и документите на Петко Славейков, пише и спомени за него. Той полага усилия, за да съхрани паметта на своя уважаван учител, а когато тя бива застрашена, реагира незабавно и остро.

Ключови думи: Петко Рачев Славейков, Христо Никифоров Даскалов, Трявна, признание, памет, Иван Славейков, учител

* * *

УВОД

На прага на 130-годишнината от смъртта на Петко Рачев Славейков (1827 – 1895), поет, просветител, политик, който трудно може да бъде описан с няколко думи, се разкрива възможност да се каже още нещо, което би допълнило досегашните представи за този „титан“ в българската история. Между него и един от учениците му, когато Славейков е преподавател в Трявна, се създава специална връзка на взаимно уважение, като отношенията учител – ученик прерастват в приятелство, а впоследствие и в преклонение на ученика към неговия любим педагог. Христо Никифоров Даскалов (1843 – 1917) от Трявна е български учител, книжовник и общественик, чийто живот се простира на границата между две епохи – възрожденската и следосвобожденската¹. Съдбата си той пресича с редица други просветители, но сред най-известните измежду тях е неговият преподавател и близък Петко Р. Славейков. Често, когато в литературата се говори за тревненския период от живота на Петко Славейков, се появява и името на Христо Даскалов като човека натрупал най-много преки впечатления за учителя. Даскалов изначало е сред недооценените български просветители, останали в сянката на други изявени личности. Неговият живот и дейност към момента остават недобре изяснени, въпреки многото запазени архивни сведения. Ето защо настоящата публикация има за основна цел да покаже различни аспекти – преки или косвени, във взаимоотношенията между Даскалов и Славейков предимно от страната на не толкова добре познатия ученик. За целта са използвани главно сведения от архивните фондове на Христо Даскалов и на фамилията Славейкови, подкрепени с някои публикувани материали.

¹ За него биографично вж. ТЕРЗИЕВ, Владимир. Накратко за живота и делата на един учител, живял и работил в условията на две епохи: Христо Никифоров Даскалов (1843–1917). В: *Сб. Доклади „Плевенски исторически четения“*. РИМ–Плевен, 2024 (под печат); ДАСКАЛОВ, Богомил. *Тревненското училище 1836–1936 г. По случай стогодишнината му*. Трявна: Тревненско народно основно училище Петко Р. Славейков, 1936, с. 54–58; МИНЧЕВ, Минчо. *Славейкови гнезда. Книжовници и писатели от Трявна. Антология. Библиография*. Габрово: Луна, 1997, с. 143–150. ISBN 954-8348-30-6; *Българска възрожденска интелигенция. Енциклопедия*. Красимира ДАСКАЛОВА; Николай ГЕНЧЕВ (състав.). София: Д-р Петър Берон, 1988, с. 184–185; НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 1; ДА–Габрово, ф. 455к, оп. 1, а.е. 1.

МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ

В настоящата публикация са използвани няколко основни научноизследователски метода. Те включват детайлен извороведски анализ на различен тип източници, основно на непубликувани архивни материали, метод на историческа периодизация за определяне на отделните етапи в отношенията между двете разисквани личности, както и сравнителен метод, който да покаже характера на различния тип взаимоотношения.

РЕЗУЛТАТИ

Събраната и синтезирана информация по време на проучването дава възможност да се открие една недобре изследвана линия в контактната мрежа на Петко Р. Славейков, а именно отношенията му с неговия ученик в Трявна Христо Н. Даскалов. С помощта на автентични архивни източници, свързани с Христо Даскалов, се реконструира нишката на близки взаимоотношения между двамата, която от връзката учител – ученик прераства в приятелство, а дори когато Славейков напуска земния свят, неговият ученик, а и в дадена степен последовател, се прекланя пред паметта на своя педагог, като не позволява тя да бъде осквернена.

ДИСКУСИЯ

УЧИТЕЛЯТ СЛАВЕЙКОВ И УЧЕНИКЪТ ДАСКАЛОВ

Христо Н. Даскалов тръгва на училище през 1849 г. във Взаимното училище в Трявна. От есента на същата тази година там започва работа като преподавател и Петко Славейков. Учителската дейност на Славейков в Трявна е подробно разглеждан въпрос в историографията, затова тук тя няма да бъде представяна в детайли². Трябва да се отбележи обаче, че в архива на Христо

---

² ДАСКАЛОВ, Богомил. *Петко Рачов Славейков*. (Трявна в миналото. Кн. VI) Велико Търново: Печ. Ст. Фъртунов и син, 1927; БАЕВА, Соня. *Петко Славейков. Живот и творчество (1827–1870)*. София: БАН, 1968, с. 93–105; ДАФИНОВ, Здравко. *Петко Р. Славейков. Летопис за живота, творчеството и обществената му дейност*. София: УИ „Свети Климент Охридски“, 2004, с. 37–79. ISBN 954-07-1600-4; КОСЕВ, Димитър. *Петко Рачев Славейков: Обществена и политическа дейност*. София: БАН, 1986, с. 51–64; АТАНАСОВА, Виолета. *Петко Славейков за образованието*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2015, с. 36–46. ISBN 978-619-201-051-5; БАЧИЙСКА, Цветана; ПЕЕВА, Бистра. *180 години Тревненско училище 1839–2019*. Варна: Славена, 2019, с. 13–15. ISBN 978-619-190-155-5; КАЗАСОВ, Димо. *Трявна*. София: Изд. на ОФ, 1962, с. 55–62; БОГДАНОВ, Иван. *Трявна през Възраждането. Исторически принос*. София: Изд. на ОФ, 1977, с. 135–137.

Даскалов е съхранен т.нар. „Атестат“, или първият договор за назначението на Славейков като учител със съгласието на Тревненската община с дата 26 октомври 1849 г.³ В архивния фонд на Даскалов също така е съхранен и стар сметководен тефтер, принадлежал на Тревненското училище отпреди Освобождението⁴. В него е обхванат периода от 1836 г., т.е. от създаването на училището до 1863 – 1864 г., точно преди самият Христо да постъпи като учител там⁵. В подробните разходни разчети може да се проследи и възнаграждението на „даскал Петку“ от момента на неговото назначаване за учебната 1849 – 1850 г., както и през следващите учебни години⁶. У Даскалов е запазен и вторият подобен контракт между учителя и тревненските първенци за следващата учебна година – 1850 – 1851⁷.

Едно късно писмо на Христо Даскалов до сина на Петко Иван Славейков (1853 – 1901) вероятно дава отговор на въпроса как тези толкова стари документи, свързани с учителя, попадат у неговия ученик, който към момента на тяхното създаване едва започва своето обучение. В писмото се проследяват взаимните усилия на Христо и Иван да съберат възможно най-много автентични свидетелства за обществената и педагогическата дейност на стария Славейков. Както ще се види по-нататък в текста, усърдията на Даскалов се отплащат с откриването на документи, образци от творчеството на учителя му и др., като сред тях попадат и вероятно и тези атестати, които той открива у местния тревненски учител Тодор Иванчев⁸.

Петко Р. Славейков и Христо Н. Даскалов се срещат за първи път през 1851 или 1852 г. Във варианта на своята автобиография от 1910 г., който и до днес не е публикуван, Даскалов отбелязва следното относно преподавателя и периода на обучението си под негова опека: *„Когато се ожени майка ми, вторий път, една сутрин доде в[ъв] Взаимното училище даскал Петко (П. Р. Славейков⁹) при мене и ми каза да си зема книгите и ида в граматичите (Славейков учеше граматичите). От тогава станах и аз граматик, макар и да бях малък. Защо ме премести Славейков при него, като бях малък и не*

³ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 159, л. 49–50. В инвентарния опис, където за първи път е вписан документът, пише, че той е откупен на 15 април 1928 г. от Богомил Даскалов (№ 27 – 1928 за 200 лв.). Стара сигнатура П В 636. Текстът на договора е публикуван у ДАСКАЛОВ, Богомил. *Петко Рачов Славейков*, с. 8; ДАСКАЛОВ, Богомил. *Тревненското училище...*, с. 40–41.

⁴ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 3, л. 21–59.

⁵ Христо Н. Даскалов е спазарен от общината за учител за първи път за учебната 1864–1865 г.

⁶ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 3, л. 30–36.

⁷ Вж. *нак там*, а.е. 198, л. 248. Препис на документа вж. в НА–БАН, ф. 113, а.е. 113, л. 37.

⁸ МППС–НА, к. 46, а.е. 1576.

⁹ Пояснението в скоби тук и надолу присъства по същия начин в оригинала.

отговарях на ценза – едвам можех да прочитам, и до днес не мога да знам. Славейков обръщаше към мене голямо внимание, никога не ме оставяше непрегледан, зорко бдеше над поведението ми, често пъти ме повикуваше в стаята си и ми даваше съвети; даваше ми канервам¹⁰ в църква и да чета Апостола. Този надзор на Славейкова ме накара да имам по-голямо сърдце към учението и в скоро време задминах другарете си и стигнах по-горните. Във времето на Славейкова играта в училище бе докато стане време да влизаме, беше като задължителна, сам Славейков земаше деятелно участие в игрането с нас¹¹. Така представен, този откъс от биографията на Даскалов разказва накратко историята на запознанството му и първите впечатления от неговия учител. В него авторът набляга на по-специалното и добронамерено отношение на Славейков към него, което и на стари години не може да си обясни.

Славейков не е единственият учител на Даскалов в Трявна, но по спомените му личи, че именно той е оставил най-сериозен отпечатък върху формирането на бъдещия просветител. За близката връзка между учителя и ученика вероятно роля изиграва отношението на Славейков спрямо Даскаловия баща – Никифор Хаджихристов Даскалов (1818 – 1851), който почива на 10 юли 1851 г. Богомил Даскалов, син на Христо Даскалов, прави препис на автобиографията на баща си с цел тя да бъде публикувана, но до края на живота си не успява в начинанието. В този вариант той включва различни пояснения към основния текст, като за Славейков споделя, че е бил „извънредно много привързан“ към Никифор Даскалов, т.е. дядото на Богомил¹². За доказателство той изтъква стихотворната епитафия „На Никифоровата смърт“, поместена през 1852 г. по страниците на списание „Смесена китка“¹³. Според Хр. Даскалов и сина му Богомил, който през 1927 г. обнародва и кратък очерк за Славейков и престоя му в Трявна, именно Никифор защитава учителя от интригите и нападките на Търновския митрополит Неофит¹⁴ срещу него¹⁵. В

¹⁰ Остар. дума с гръцки произход. Четене на молитви на висок глас, които след това биват изпети от църковния певец. *Речник на българския език*. Т. 7 К-Координати. Красимира ЧОЛАКОВА (ред.). София: БАН, 1993, с. 164. ISBN 954-430-193-3.

¹¹ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 1, л. 162 гр.

¹² Богомил Даскалов споделя още, че Славейков е имал симпатии към сестрата на Никифоровата жена – Иванка, но след смъртта на Никифор баща ѝ не я дал за съпруга на учителя. ДА–Габрово, ф. 455к, оп. 1, а.е. 1, л. 3 (бел).

¹³ Вж. СЛАВЕЙКОВ, Петко. На Никифоров гроб. *Смесена китка*, I, 1852, с. 143–144.

¹⁴ Става дума за Търновския митрополит Неофит Византийски (неизв.–1880), който се прославя със своите негативни действия срещу редица българи в хода на църковната разпра през XIX в.

¹⁵ ДАСКАЛОВ, Богомил. *Петко Рачев Славейков*, с. 11–14; Сведения сочат, че Славейков помага и на други членове на Даскаловото семейство, което подчертава привързаността към тях. Така например, в съхранено писмо от 1858 г. се вижда, че той е съдействал на Христо

една своя публикация относно сведенията в старата църковна тревненска кондика Иван Славейков, син на Петко и приятел на Христо Даскалов, пише подробна пояснителна бележка, в която говори за влиянието на фамилията Даскалови в Трявна през XIX в., като обръща сериозно внимание на Никифор Хаджихристов Даскалов, един от местните първенци през първата половина на столетието¹⁶. „Той бил твърде влиятелен, тоже голем приятел на баща ми, когото и защитил от гоненията на Неофита.“¹⁷ Самият Петко Славейков в своята автобиография също споделя подобно мнение: „В Трявна аз учителствах три години наред, напук на Неофита, който не може нищо да ми направи, ако и да се помъчи, защото аз бях под защитата на поп Йовча и на Никифора Даскалова, които бяха най-влиятелните и най-уважаваните лица по него време“¹⁸. Като се вземат под внимание тези детайли, които убягват в цитирания биографичен разказ на Даскалов, може да се обясни в голяма степен и отношението на Славейков към него. Учителят вероятно се е постарал да помогне на своя ученик не само да го подготви на високо познавателно ниво, но и като му осигури онова спокойствие и увереност, които той би получил от баща си в тази все още ранна възраст¹⁹.

За преките отношения между Христо Даскалов и Петко Славейков от периода на тяхната обща дейност като учител и обучаващ свидетелстват и няколко съхранени ръкописа. В една пространна приписка на Даскалов върху ръкописен учебник по естествена история, чийто препис е извършен от самия него, се разбира, че първоизточникът е превод от гръцки език, дело на Петко Р. Славейков²⁰. Вероятно Славейков е използвал този учебник в своето преподаване. В същата бележка Даскалов отбелязва, че е имал и още ръкописи,

---

Кънчев Даскалов, братовчед на Христо Никифоров Даскалов, да намери сведения за историята на Търново. Вж. СЛАВЕЙКОВ, Иван. П. Р. Славейков. Писма. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 20, 1904, с. 67–69. (1–216) Раздел *Материали*. Самият Хр. Даскалов разказва накратко в едно писмо до Иван Славейков от 8 юли 1895 г. това, което знае за патилата на стария Славейков от Търновския митрополит Неофит. МППС–НА, к. 46, а.е. 1589.

¹⁶ СЛАВЕЙКОВ, Иван. Една стара черковна кодика в Трявна и едно окръжно послание от 1823 г. на митрополита Илариона, екзарх на цяла България. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 14, 1897, с. 547–548.

¹⁷ *Пак там*, с. 548.

¹⁸ СЛАВЕЙКОВ, П. Р. *Автобиография*. Георги КОНСТАНТИНОВ (ред., предг.). София: Хемус, 1946, с. 57.

¹⁹ Славейков поддържа близки отношения и с други членове на фамилията Даскалов, както е д-р Христо Кънчев Даскалов (1827–1863), първи братовчед на Христо Никифоров Даскалов. Вж. БОНЕВА, Вера. *Архивът на Петко Р. Славейков. Ръкописно наследство*. София: Фабер, 2020, с. 92. ISBN 978-619-00-1177-4.

²⁰ НБКМ № 1249 сбирка „Славянски ръкописи“. Текстът на бележката е публикуван у КОДОВ, Христо; СТОЯНОВ, Маньо. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 4. София: Наука и изкуство, 1971, с. 85–86.

съхранени чрез преписи, предоставени му от Славейков, но част от тях са се изгубили. Сред тях той посочва ръкопис „Ветхий завет“²¹. Даскалов споменава още и че в процеса на обучение Славейков им е предоставил записките си по гръцка граматика, история на Рим от Смарагдовата всеобща история и др.²². Оттук може да се предположи, че добронамереното отношение на Славейков към ученика му, както и подходящият подбор на педагогическата книжнина подклаждат интереса на Даскалов към историята, религията, българския език, литературата и други знания, които по-късно той самият ще преподава на учениците си, а и ще развива в своите творби.

Вече бе отбелязано, че в научната литература са добре засвидетелствани успехите и новаторството на Петко Р. Славейков в развитието на местното образование за двата периода на неговото учителстване в Трявна (1849 – 1853/1854 – 1858). Тъкмо Христо Н. Даскалов дава едни от най-подробните сведения от първо лице по този въпрос, извън вече цитираните пасажии от неговата автобиография. Част от тях са поместени в сп. „Училищен преглед“, книжка 6. от 1900 г.²³ Тези спомени, макар и издадени преди повече от 120 години, и до днес не са изгубили своята стойност и биват посочвани от съответните автори, засягащи по един или друг начин тревненския период от живота на Славейков, както и изобщо тревненското образование по негово време²⁴. В архива на Христо Н. Даскалов е запазен кратък ръкопис със заглавие „Нещо от дейността на П. Р. Славейкова в Трявна“²⁵ (фиг. 1) От съдържанието му се вижда, че не е довършен²⁶. Освен за преподаването на Славейков, в текста се говори и за „Организъм на тревненското училище“, което по всяка

²¹ По всяка вероятност става дума за запазен ръкопис на свещена история сред книгите на Христо Н. Даскалов. НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 171, л. 350–458.

²² В архива на Даскалов е запазена една кола от тази история на Рим. НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 171, л. 601–611.

²³ Тези спомени са препубликувани и по-късно, макар и в непълен вид. Вж. *Петко Р. Славейков, Любен Каравелов, Христо Ботев, Захари Стоянов: В спомените на съвременниците си*. Стефан ВЕЛИКОВ; Александър БУРМОВ; Димо МИНЕВ (ред.). София: Български писател, 1967, с. 7–45.

²⁴ В друг ръкопис за историята на образованието в Трявна преди Освобождението Даскалов изрично отбелязва, когато стига до Славейков, че няма да разгръща неговата дейност в своята разработка, защото самият Славейков си пише своя автобиография по това време. НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 166, л. 283а. В други спомени общо за учебното дело преди Освобождението Даскалов споменава за кратко дейността на Петко Славейков. НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 166, л. 159–164, 168 гр.

²⁵ *Пак там*, л. 138–141.

²⁶ Внимателна справка с наличните архивни материали показва всъщност грешки при архивирането на документите. Ръкописът, посветен на дейността на П. Р. Славейков, е л. 138–139, докато л. 140, където само се споменава името на Славейков, всъщност е част от друг ръкопис, наречен „Учители и преподаване“, състоящ се от л. 255–256 в същата архивна единица № 166. Този ръкопис, определен като незавършен, би следвало да продължи с л. 140–141, където е и неговият логичен завършек.

вероятност е устав, писан от самия Славейков, но в текста не е дадено неговото съдържание. Този ръкопис по същината си се отличава от публикуваните през 1900 г. спомени на Даскалов за учителската и обществената дейност на учителя му в Трявна през 50-те години на XIX в. Вероятно създаването му е във връзка с подробните записки на Даскалов по история на учебното дело в родния му град, които са съхранени на части в същата архивна единица № 166. Вероятно тези записки са послужили за основа и в работата на Богомил Даскалов по цитираната вече кратка книжка за Петко Славейков и неговата роля за тревненското образование, отпечатана през 1927 г. За настоящия текст акцент са онези детайли между редовете на спомените и записките на Христо Даскалов, които позволяват да се открие нишката на взаимоотношенията между него и Славейков. Ето защо тези спомени ще бъдат разгледани отново малко по-нататък в изложението, но от друг ъгъл.

ВРЪЗКАТА ОСТАВА, ВЪПРЕКИ РАЗДЯЛАТА

Петко Р. Славейков напуска окончателно Трявна през пролетта на 1858 г. В едно писмо от 8 юли 1896 г. Даскалов споделя на Иван Славейков следното мнение относно отпътуването на учителя от Трявна преди близо 40 години: *„Вълнението, което беше облядало в това България не можеше да задържи баща Ви в малкият градец Трявна, място отстранено от главния път и съобщения. Обширний дух на баща Ви искаше широко поприще за деятелност, той не можеше да гледа хладнокръвно на борбата, без да бъде и той в първите редове, за него жена, деца, спокоен живот беше нула, той искаше борба и я намери. Той напусна Трявна и отиде в Ц[ари]град, дете вече деятелността му е принадлежност на история[та]“*²⁷. Цитатът показва как Даскалов в голяма степен приветства решението на своя учител и се възхищава на неговия стремеж да участва в различни общественополезни каузи.

По това време (в 1858 г.) самият Даскалов вече е ученик в Габровската гимназия. Пътят на двамата се разделя, но те продължават да се интересуват един от друг. *„Когато напуснах училището в 1859 г., прибрах се в Трявна и заведох самостоятелен живот. Тогава и отношенията ми със Славейкова се измениха. Те не бяха вече отношенията на ученик към учител, а отношения на приятел към приятел“*, споделя Даскалов в своите спомени относно контактите между двамата след раздялата²⁸. *„Аз често пъти ходех [в] дома му; дете разговарях надълго с него по всякакви въпроси обикновено аз го разпитвах, а*

²⁷ МППС–НА, к. 46, а.е. 1589.

²⁸ СЛАВЕЙКОВ, Иван. Спомени за учителската, книжовната и обществената деятелност на П. Р. Славейкова в Трявна от Христа Н. Даскалов. *Училищен преглед*, V, 1900, 6, с. 467. Част от тези спомени са съхранени и в ръкопис. Вж. МППС–НА, к. 46, а.е. 1594.

той ми разказваше. Много пъти ми е разказвал за живота си, за теглилата си, за гоненията и преследванията, на които е бивал предмет от страна на гръцките владци и техните хора²⁹. Изглежда, с времето срещите стават все по-редки. За една по-късна среща между двамата Даскалов споменава, че се е състояла през 1861 или 1862 г., когато учителят идва в Трявна да посети своя приятел поп Кою Витанов (1826 – 1891)³⁰. За тази среща вероятно свидетелства и една книга от личната библиотека на Даскалов – „Начално ръководство за длъжностите на човека, сочинение Франгиска Соабия“, превод на Петко Р. Славейков от 1861 г. На титулната ѝ страница се чете следното посвещение „Господину Х. Н. Даскалову от преводчика³¹“ (фиг. 2). Това означава, че след като е издал своето ново произведение, Славейков е подарил един екземпляр от него на бившия си ученик и близък приятел. Не може обаче да бъде потвърдено дали точно по това време е направен жестът на внимание или по-късно.

Във фонда на Христо Н. Даскалов (№ 129 НБКМ–БИА) не се открива нито едно писмо до него от страна на Петко Славейков или пък чернова на писмо, адресирано до Славейков от Даскалов. На този етап не се откриват писма между двамата и в няколкото по-големи архивни фонда на П. Р. Славейков като този в НА–БАН, НБКМ–БИА и фондът *Славейкови* в Националния литературен музей. Една от възможните причини е разпиляването на голяма част от архива на Славейков³². Запазени са обаче много писма между Иван П. Славейков, един от синовете на Петко, и много близкия му приятел Христо Н. Даскалов. Именно с неговото съдействие Даскалов получава покана да стане учител във Враца в края на 1872 г., като през следващите няколко години двамата са колеги и неразделни приятели. Съхранената кореспонденция между тях обхваща предимно периода, когато младият Славейков вече не е във Враца, а в Търново, по-късно и в Робърт колеж в Цариград, София и пр. Въпреки това, той се интересува постоянно от случващото се в Трявна и Враца и често обменя писма със своя познат. Изглежда, че след като съдбата разделя някогашния ученик Даскалов с неговия учител, връзката между двамата продължава посредством Иван Славейков. Между редовете на тези писма често се откриват сведения за баща му, старият Славейков, който поздравява или се интересува от случващото се със своя бивш ученик. Друг път Иван обяснява за дейността на баща си на Даскалов, или пък той самият пита или поздравява своя бивш учител. Например в чернова на едно

²⁹ Пак там, с. 467.

³⁰ Пак там, с. 463–464.

³¹ За жалост при подвързването част от текста е изрязан, но все пак се чете.

³² За съдбата на архива на Славейков вж. СЛАВЕЙКОВА, Светослава. За архива на Петко Р. Славейков. В: *Литературен архив*. Т. 1. П. Р. Славейков. София: БАН, 1959, с. 5–13.

писмо от 1872 г. на Даскалов до Ив. Славейков се казва в заключение следното: *„Поздравете баща си, когото почитам и когото уважавам до крайност да не мъмри, че и аз винаги държа опозиция противу вестия ред на работите, то е плод на неговите поучения и уроци*³³. В друго писмо пак от началото на 70-те години на XIX в. Даскалов изразява своята надежда относно сполуките на учителя си: *„Сичко добре станало, но тежко и горко на баща ви, който си го истегли самичък за сичките, но добър е Господ, никога не ще останат без награда трудолюбивите и патриотите хора*“³⁴.

Петко Славейков също не е безразличен към участието на своя някогашен ученик. Когато Даскалов, заедно с още двама врачански учители е арестуван в подозрение за революционна дейност и лежи последователно в няколко тъмници през лятото на 1876 г., неговият приятел Иван Славейков очаква вест, без да знае за участието на близкия си³⁵. В писмо, изпратено от Стара Загора от Петко Р. Славейков до Тотю Икономов в Трявна, от 14 юли 1876 г. старият Славейков казва да му „яви“, ако има писмо от Христо Даскалов като несъмнен знак на загриженост³⁶. Самият Тотю пък е вуйчо на Даскалов. Едва след като Даскалов е освободен от затвора, отговаря на Иван Славейков, че е добре, разказвайки му за преживелиците.

Кореспонденцията между Иван и Христо продължава и през следващите години, когато старият Славейков се потапя в обществения живот на Княжество България. Така например, в писмо от 15 май 1894 г. Иван Славейков споделя, че баща му не е добре, боледувал е цяла зима³⁷. *„Баща ми вече не може да държи перото, ни да става“*, добавя същият. В края на абзаца младият Славейков споделя още и следното: *„Разумява се, че и той, който е още в пълно съзнание, както и ний, сме крайно благодарни за Вашето в този случай внимание“*, откъдето личи пък загрижеността на Даскалов, която по всяка вероятност е засвидетелствана в предходни писма³⁸.

³³ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 4, л. 27 гр.

³⁴ *Пак там*, л. 30.

³⁵ Това се разбира от писмо от 28 август, когато Иван Славейков е разбрал от Христо Даскалов защо дълго време не му е писал. В текста Славейков изказва своето съжаление за случилото се с приятеля му, но и изобщо за състоянието на отечеството им. НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 124, л. 43–44.

³⁶ СЛАВЕЙКОВ, Петко Р. *Съчинения*. Т. 8. Писма. Соня БАЕВА (ред.). София: Български писател, 1982, с. 153–154.

³⁷ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 124, л. 52–53.

³⁸ *Пак там*, л. 52.

ХРИСТО Н. ДАСКАЛОВ И УСИЛИЯТА МУ ЗА ПОДДЪРЖАНЕ НА ПАМЕТТА НА СВОЯ УЧИТЕЛ

Петко Р. Славейков почива на 1 юли 1895 г. Иван Славейков бърза да извести своя приятел Даскалов чрез телеграма. На 8 юли той отговаря с пространно писмо, което вече бе цитирано, носещо в голяма степен мемоарен характер по адрес на покойника³⁹. В него тревненецът описва емоционалната сцена как градът, където някога е учителствал даскал Петко, го изпраща в последния му път, дори и само символично. *„Смъртта на баща Ви, макар и да се очакваше, по причина на болестта му, наскърби твърде много неговите приятели и ученици в Трявна. Доста тържествено се извърши панахидата в църквата „Свети Архангел“, почти целий ден биха камбаните и гражданите и гражданките идеха в църква, дето според обичайът, носеха свеци, като при мъртвец. Събра се от гражданете около 100 лева и се телеграфира на Тревненската колония в София, да поднесе венец от страна [на] гражданите, бащини Ви ученици, пред останките на българский поет, литератор и поборник за църковните и политически правдини. В църквата държах една доста дългичка реч за дейността на баща Ви. Имаше около 300 души мъже и жени, печално беше да гледаш мнозина хора да си бършат очите. Нека му е вечна паметта!“*, споделя ученикът на стария Славейков. Очертаната сцена на печал би могла да се допълни и от пасаж от по-късните спомени на Даскалов, издадени през 1900 г. със сходно съдържание: *„На мене се падна високата чест да кажа от страна на събраното множество (след като очертах вкратце живота, дейността и значението на Славейкова за Трявна частно и за народа изобщо) последното сбогом на тревненци към летеция в небесата мощен дух на поета, литератора и поборника за черковните и политически народни правдини, който е оставил следи в почти всяка страница от историята на нашето възраждане, и който ни е дал такъв редък пример на любов и привързаност към народа и отечеството и на самопожертвуване за общото благо“*⁴⁰. В този ден е закупен от тревненци и траурен венец за гроба на Славейков, като Даскалов е сред първите, които дават средства⁴¹.

От писма на Иван Славейков до Христо Даскалов се вижда, че още преди смъртта на баща си синът започва да събира сведения и материали за неговата биография, като един от първите, към които се обръща за съдействие, е именно

³⁹ МППС–НА, к. 46, а.е. 1589.

⁴⁰ СЛАВЕЙКОВ, Иван. Спомени за учителската..., с. 473.

⁴¹ В списъка с дарителите на средства за венеца Даскалов е вписан под № 4. НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 184, л. 15–16.

приятелят му Даскалов⁴². В цитираното писмо от 15 май 1894 г. Иван Славейков казва следното на своя близък: *„Възползвам се той случай да ви съобщя, че сега скоро, след дълги старания едва успях да земя от Министерството песните, които бяхте ми пратили, и които бях дал да се обнародват, заедно с вашите интересни сведения по учителстванието на баща ми. Министерството не рече да ги обнародва, защото там въобще владее хаос и неразбория. Ще дойде време, когато ще се употребяват, както подобава. Ний въобще, щом ся намислим ще ся заловим да съберем всевъзможни сведения по животът и дейността на старий, за да му напишем пълна биография, та каквото може да ни помогнете в това отношение ще Ви бъдем крайно задължени, а пък ако сме живи да имаме възможност и сгода ще гледаме да ви послужим с нещо, за да се отплатим“*⁴³. От цитата се вижда зараждането на инициативата за създаване на вече споменатите спомени на Христо Н. Даскалов за неговия учител Славейков. Това обаче се случва на практика едва през 1900 г., когато е отпечатан материалът по страниците на „Училищен преглед“.

Предисторията на спомените може да се проследи още преди 1894 г. В публикацията от 1900 г. Христо Даскалов споделя, че когато се връща в Трявна ок. 1891 г., след дългогодишно учителстване в Оряхово, той научава за изгубените песни на Славейков и започва сам да издирва в Трявна запазени образци от творчеството му сред други бивши ученици. Това говори за неговия интерес към делото на учителя му още когато последният е все още жив, макар и вече възрастен. В този период от живота си Даскалов се занимава усърдно със събирането на всякакви народни мъдрости. Вероятно Славейков като негов учител е допринесъл за зараждане на интереса му към българското фолклорно творчество още от детинство. Въпросните песни ще намерят място по-късно към издадените спомени. Тогава вероятно у него се поражда и интерес към записване на впечатленията му за неговия учител и издирване на автентични документи, свързани с дейността на Славейков в Трявна.

Изглежда, че след смъртта на Петко Славейков през лятото на 1895 г. и Иван, и Христо се активизират заедно да съберат възможно най-изчерпателни сведения за покойния. За подобен процес свидетелстват множеството запазени писма между двамата от 1895 и най-вече от 1896 г. и 1897 г. Още в пространното съболезнователно писмо на Христо Даскалов до Иван Славейков относно кончината на Петко, което има подчертано мемоарен характер, Даскалов казва *„За баща Ви знам йоще много приключения из частния му*

⁴² Например в писмо от 25 декември 1895 г. Иван Славейков пише до Христо Даскалов да му намери и изпрати по пощата екземпляр от „Смешний календар“, издаден от баща му, както и „списък на ония вестници и книги, които имаи“. НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 124, л. 56.

⁴³ Пак там, л. 52 гр.

живот било като учител, било като писател, било просто като човек, но ще се постарая да ги опиша всички в една книга, ще събера и други йоще някои и ще Ви ги пратя или сам донеса летос в София“⁴⁴. През м. май 1896 г. двамата обсъждат издирването на късен портрет на Славейков, който е останал в Трявна⁴⁵. Въпросният портрет заема централно място в тържествата по случай празника на светите братя Кирил и Методий. Ето как Даскалов описва събитията в писмо до Иван Славейков, непосредствено след събитието: „Тържеството бе двойно, защото освен обикновеното тържество за празника, портретът на покойний Ви баща красеше шествието и правеше трогателно впечатление на тези, които познаваха лично покойния: не остана ни един мъж или жена да не отидеше и да го разгледваше. Портретът на баща Ви се изнесе от долното (класно мъжко) училище, украсен с венец от пирунига⁴⁶, често възпявани от покойний, носеше се от две ученички, обграден от ученици с флагове отпред и отзад и от страните. Извърши се водосвет, държаха се две речи: едната специално за покойни Ви баща, като се описа в кратце дейността му, много от познаниците на баща Ви се просълзиха“⁴⁷. В писмо от 6 ноември 1897 г. Даскалов разкрива пред Иван Славейков своето желание да продължи да издирва съхранени ръкописи на някогашния си учител и приятел: „Знайте Иванчо, че се интересувам да науча за дейността на баща Ви много повече, отколкото за себе си. Аз се мъча да събера всичко, което е останало неизгубено йоще, но то е доста трудно“⁴⁸. По-нататък в същото писмо се вижда, че Даскалов е издирил някои стари фрагменти от творчеството на Петко Славейков, както и документ, че същият е взел през 1856 г. пари от Кънчо Генков, за да замине в Цариград, открит у „Даскал Генчовите книги“⁴⁹.

Инициативите за съхранение на паметта на покойника продължават и в други насоки. През м. май 1896 г. покрай тържествата по случай денят на св. св. Кирил и Методий, когато е отдадена почит и към Петко Славейков, на 12 май Даскалов казва в писмо до Иван Славейков във връзка с новостроящото се училище: „Ще се мъча и ще агитирам, дано се сполучи да наречем новото училище „П. Р. Славейков“. Такива неща май мъчно стават в Трявна, но кой знае – може би!“⁵⁰. Продължението на тази идея се засича в друго писмо на

⁴⁴ МППС–НА, к. 46, а.е. 1589.

⁴⁵ Пак там, а.е. 1582.

⁴⁶ Вероятно перуника.

⁴⁷ МППС–НА, к. 46, а.е. 1581.

⁴⁸ Пак там, а.е. 1576.

⁴⁹ Пак там.

⁵⁰ Пак там, а.е. 1581.

Христо Даскалов до Иван Славейков от 27/29⁵¹ октомври 1896 г. Даскалов изразява своите позитивни чувства относно мълвата, че в памет на Славейков ще бъде наречено Тревненското училище. Той споделя следното: *„Едно утешително явление е и това, говори се, което ще се и извърши да се нарече „П. Р. Славейков“ в чест на първия български поет, който е учителствувал най-много в Трявна, дето пръв път е подкачил своята деятелност. Това ще направи голяма чест на нашите съграждани, защото ще се покажат признателни към своя учител“*⁵².

В архива на Христо Н. Даскалов са съхранени значителен брой ръкописи с етнографско съдържание, като едва много малка част от тях той успява да издаде, а след него и синът му. Все още обаче стотици страници стоят непубликувани и остават непознати за широката публика. За разглежданата тема сред тях се откроява един, озаглавен „Анегдоти за П. Р. Сл.“⁵³. Той е без дата, но вероятно е записван някъде през втората половина на 90-те години на XIX в. в контекста на събиранията на Даскалов на материали за Славейков. Оказва се, че този ръкопис има също до известна степен мемоарен характер. Тъй като не беше открит сред публикуваните до момента свидетелства, свързани с Петко Славейков, тук ще бъде приложена тази негова част, която допълва впечатленията на Христо Даскалов за неговия любим преподавател:

„П. Р. Сл. пръв път в Трявна се установил като учител за по-дълго време, и там е захванал по-здрово писателската си деятелност. До учителствуването му в Трявна той е учителствувал и на други места, правил стихотворения, но в Трявна е подкачил да издава на бял свят своите съчинения били те оригинални, били преводни. Аз помня Славейков от 1851 г., може би, и от 1850 г. Той беше голям приятел на баща ми, а пък аз му бях ученик. За деятелността му по това време аз малко знам, защото като дете не съм се интересувал да знам какво се върши в селото ни, само в училището. Славейков (известен в Трявна с името „Даскал Петко“) беше главен учител, учеше поголемите ученици, а ний бяхме в[ъв] Взаимното училище при учител Никола Грънчерски от Елена. Те бяха и двамата млади ергени. Славейков с вънкашността си вдъхваше уважение и страх. Къдрава рошава, черна, като жузел коса, широки сукнени шалвари, рядкост в това време, дрезгав глас, проникателен поглед, който излагаше изпод космите на главата му, които постоянно затуляха едното му око, му даваха един вид важност. Той се разговаряше с всекиго, особено умееше да привлича децата, той играеше с

⁵¹ Писмото съдържа и по-късно допълнен послепис след няколко дни, когато вероятно е и изпратено.

⁵² *Пак там*, а.е. 1575.

⁵³ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 172, л. 19–21.

учениците заедно и никак не [се] отличаваши от тях; той им се пресмиваше, когато ги навиеше, но търпеше и пресмивките им, кога му навияха: последното се случваше по-често, защото при игрането на топ; любимата му игра, той земаше за другаре най-малките, а на противните нему страни се събираха най-изкусните играчи: 15-16 и 18 год., добри мерачи, и които далеч захвърляха топката. Но за Славейкова беше все едно: надвит или надвил: той никога не си отмъстяваше за надвиването си като учител. Славейков налагаше наказания на учениците си с една благодат; той беше с дренови пръчки и често пъти ударяше ученика по краката от 30-40 пъти, но някак неговия бой не болеше – ученика ставаше след боя почти засмян. Не беше такава на даскал Стефана (Цончо) Горский, той никога не удряше повече от 25 пръчки (според закона), а обикновено 5, но тези пет пръчки повече боляха от 50-те Славейкови. Славейков преди да накажеше някой с бой, той го наказваше да съзнае, че се наказва, защото е заслужил наказанието, а Горский не разискуваше престъплението, веднъж решил, че трябва да накаже ученика с бой, той го изважда и го бие, без да знае даже ученика, защо се наказва. При това наказваше понякога само от едно подозрение. Славейков беше повечето другар на учениците си, а Горски – господар. Никога Горски не ни е водил на разход; никога не се е засмивал пред нас; никога не е играл с нас, не само, но и тежко и горко томува, който се осмелееше да хване топка или а отиде негде, макар и на скришно место, макар и домът на някой свой съученик – тъй го е майка раждала, кога доде в училището и случайно Горски е научил, че той е играл или пък го е видял гладен, начернен, окачен с опозорителни дъски, той ще престои един ден затворен и най-после ще яде и бой. А при Славейков беше съвсем противоположното: той не само често пъти ни водеше на разход, но и сам играеше с нас. В[ъв] време на разход ний не бяхме вече ученици и учител, а деца и баща: играехме, чекрехме се по дръвите, шегувахме се с[ъс] Славейкова и той с нас: но нищо престъпно не смеехме да правим, защото бодрото око на Славейков беше при нас, като че беше въздесъщ. Отиването и връщането от разход се придружаваше постоянно с песни, с пълни ръце от разни диви цветя, като ще срещаме някой княз⁵⁴.

Пространната извадка от архивния документ показва още веднъж, макар и с други думи, впечатленията на Христо Даскалов за неговия учител. Понататък в същия текст са описани някои любопитни истории от детството на някогашния ученик, в които главна роля заема Славейков. Авторът умело противопоставя любимия си учител на другия преподавател Стефан Горски, между които според Даскалов има силно разграничение относно методите на преподаване и изобщо отношенията им към учениците. Разглеждайки

⁵⁴ Пак там, л. 19–20.

учителите си като два антипода, Даскалов успява да изведе на преден онези черти от характера на Славейков, които са го спечелили още в неговото детство, както и да изтъкне негативните страни на омразния му Стефан Горски, който е заместил Славейков след неговото напускане.

В архива на фамилията Славейкови в Националния литературен музей е съхранен друг ръкопис на Христо Н. Даскалов, който отново носи заглавието „Анегдоти за П. Р. Сл.“⁵⁵. Той е с различно съдържание от горе цитирания, но по своеобразен начин се допълва с него. Вероятно сведенията са предоставени на Иван Славейков от Даскалов в отговор на неговите дирения на образци от творчеството и спомени за живота на покойния му баща след неговата кончина⁵⁶.

В архива на Христо Даскалов е запазен и друг ръкопис, който е озаглавен „Епитафии, съчинявани от П. Р. С.“, записани от него на 12 януари 1896 г.⁵⁷. На 14 януари той изпраща писмо до Иван Славейков, като му казва, че прилага въпросните епитафии с бележки по тях⁵⁸. Вероятно за своя архив остава също един екземпляр, а другият предава на Иван с писмото. Понастоящем са съхранени и двата варианта. Епитафиите са следните: 1. „*На Никифоров гроб*“, посветена на бащата на Христо Даскалов, Никифор; 2. „*На Дядо Витанов гроб*“, баща на поп Кою, един от най-доверените лица до Славейков в Трявна; 3. „*Всеобщ епитафий*“; 4. „*Надпис на чешмата при часовника в гр. Трявна*“ (фиг. 3); 5. „*На Калинчева гроб*“; 6. „*Неизвестно на кой гроб*“; 7. „*Неизвестно на кой гроб*“. Според Даскалов последните две неизвестни епитафии, дадени му от Анастас Николов (Калайджиев), не са дело на П. Р. Славейков⁵⁹. Издирването на епитафиите също е продиктувано от призивите на Иван Славейков за търсене на подобни, както свидетелства едно писмо⁶⁰. Христо Даскалов предава на приятеля си и други материали, свързани със стария Славейков, като например фрагменти от ръкописен речник⁶¹, песни от ученическите му години⁶², други образци от фолклора⁶³. От писмата се вижда, че той подлага на известен критицизъм някои материали, за които само се

⁵⁵ МППС–НА, к. 46, а.е. 1594.

⁵⁶ Публикация на някои от анекдотите на Христо Н. Даскалов за П. Р. Славейков, съхранявани в Националния литературен музей, вж. СЛАВЕЙКОВ, П. Р. *Избрани творби*. Тончо ЖЕЧЕВ (ред.). София: Български писател, 1973, с. 261–264.

⁵⁷ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 172, л. 22–23.

⁵⁸ МППС–НА, к. 46, а.е. 1586.

⁵⁹ *Пак там*.

⁶⁰ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 124, л. 52 гр.

⁶¹ МППС–НА, к. 46, а.е. 1575.

⁶² *Пак там*, а.е. 1585–1586.

⁶³ *Пак там*, а.е. 1583.

предполага, че са плод на творчеството на учителя му⁶⁴.

Публикуването на спомените на Христо Даскалов за Петко Славейков се проточва във времето, още от 1894 г. до края на столетието. В писмо от Иван Славейков до Даскалов от 14 май 1900 г. се вижда, че Даскалов е дал пълна свобода „за начина на разработката“ на сведенията с условие обаче да се обнародват от негово име. Младият Славейков решава да ги посвети на 5-годишнината от смъртта на баща си. „Поместих всичко интересно, което ми съобщавате за дейността на баща ми като учител и деец, като грижливо се постарях да предам сведенията тъй както ми ги доставихте, като си позволих малки изменения, за да ги свържа [...]“⁶⁵. Скоро материалът е даден на редакцията на сп. „Училищен преглед“, където са го оценели като интересен, давайки гаранция за отпечатването му в юнския брой. В действителност в броя за м. юни, книжка № 6 от 1900 г., по страниците на списанието са отпечатани многократно цитираните спомени на Христо Н. Даскалов под заглавие „Спомени за учителската, книжовната и обществената дейност на П. Р. Славейкова в Трявна“, където са включени и редица песни, писани от Славейков и открити впоследствие от Даскалов.

На първо място, това, което трябва да се отбележи, е, че тези спомени не се издават лично от Даскалов, а от Иван Славейков, както бе проследено по-горе в кореспонденцията между двамата. Въпросното уточнение е направено и в самото въведение на текста, а и се вижда в многото коментарни бележки под линия, които Ив. Славейков прави. Също така към въпросните мемоари младият Славейков намира добра възможност да добави още някои впечатления за баща си от други негови съвременници, също и архивни материали, допълнени в края след Даскаловото изложение⁶⁶.

Иван Славейков почива през пролетта на 1901 г., почти година след отпечатване на Даскаловите спомени за баща му. През същата година Христо Даскалов слага официален край на своята 35-годишна преподавателска кариера и се отдава на заслужена почивка. Последните години от живота си до лятото на 1917 г. Даскалов посвещава на грижа за своите близки, най-вече внуците си, наглежда семейните имоти, но също така развива плодотворна книжовна дейност, която съпътства живота му още от периода на неговото обучение през 50-те години на XIX в. През тези години бившият вече учител не се откъсва и за миг от обществения и културния живот в родната Трявна, като особено продължава да се вълнува от развитието на образованието както на местна почва, така и на национално ниво.

⁶⁴ Пак там, а.е. 1575, 1578–1579.

⁶⁵ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 124, л. 63 гр.

⁶⁶ СЛАВЕЙКОВ, Иван. Спомени за учителската..., с. 474–480.

През 1905 г., четейки ежедневника на Обединената прогресивно-либерална партия вестник „Ден“, Даскалов попада на притеснителна за него статия в графа „Отзиви“, наречена „Официално опозоряване паметта на П. Р. Славейкова“⁶⁷. От съдържанието на статията става ясно, че от редакцията изразяват своето възмущение относно публикуван материал, където се споменават клевети по адрес на стария Славейков. Възмутен Христо Даскалов пише няколко писма, в които също изразява своето недоволство в желанието си да защити паметта на своя учител и близък. В архива му са съхранени чернови варианти на три писма, които в настоящия очерк ще бъдат публикувани за първи път. Текстът е осъвременен, но представя съдържанието на документите в своята пълнота.

ПИСМО № 1.

До редакцията на в. „Пряпорец“

Господине редакторе,

В дневния вестник „Ден“ бр. 653 в отдела „Отзиви“ четох с възмущение антрефилето⁶⁸ „Официално опозоряване на паметта на П. Р. Славейкова“. Чудих се и се маех, както на дързостта на П. В. Одринова (според „Ден“), така и на небрежността на списанието „Уч[илищен] Пр[еглед]“, която е пропуснала да се напечати такъв позор към едного от починалите български дейци⁶⁹.

П. Р. Славейков, раждан в Търново, е прекарал младите си години в нашия градец Грявна, дете учителствал дълги години в разни времена, особено в средата на миналий век (1849 – 1862). Истина, че буйния характер на Г. Славейкова, неговата обич към народа, борбите му против чорбаджиите, са

⁶⁷ Б. А. Официално опозоряване паметта на П. Р. Славейкова. *Ден*, III, № 653, 1905-10-22, с. 1.

⁶⁸ Остар. дума. В смисъл на малка статия във вестник между две колони; частно съобщение във вестник.

⁶⁹ Тук ще бъде приложен и краткият цитат, за който от редакцията на в. „Ден“ и Христо Даскалов изразяват остро недоволство. В текста се споменава, между другото, Витан Коюв Витанов (неизв. – 1868) от Грявна, син на Кою Витанов, член на един от видните тревненски родове Витанови. За него П. Оджаков казва: „Той Витанов се помина от охтика и фистула като проклиняваше Славейкова жестоко в някои безнравствени сношения с него в детинството му в Цариград. На откровената изповед на Витанова не можеше да се повярва; той ни заръча да разгласим това учителско безнравствено деяние. За Славейковите подобни и други пороци с учениците си, говорило ся е всякъде, гдето е учителствувал и за това е бивал позорно и испъждан!“. ОДЖАКОВ, Петър. Влиянието на Русия върху образованието на българите до Освобождението. В: *Материяли из историята на учебното дело в България*. Св. 2. Николай ВАНКОВ (ред.). София: МНП, 1905, с. 32 (прит. към год. X на сп. „Училищен преглед“).

били причини (да напуца⁷⁰) и за изпъждането му из училището, но неговите нравствени качества любовта (привързаността⁷¹) му към самото дело на учителстването му, любовта на учениците спрямо „Даскала Петко“ скоро са принуждавали чорбаджиите да повърнат отново в училището вместо учителите Ст. Горский, П. В. Оджаков, Ив. Т. Бързаков и др. Клеветите хвърлени върху паметта на покойния ни учител П. Р. Славейков, вижда се да носи някакви стари сметки, кой е този П. В. Одринов и според писмото му от Одеса от 1868 г. П. В. Обренов, не знам, но според ~~заглавието~~⁷² съдържанието му в Свезка 2 на притурката към X год. на Учил[ищен] прег[ед] статията „Влиянието на Русия върху образованието на българите до Освобождението“ е обнародвана от П. В. Оджакова. Като знам предвид, който е обнародвал речената статия, неволно ми идат на ум често пъти повторените думи от покойния арх[иерей] К. Витанов, най-интимния приятел на Славейков в Трявна и баща на Витан Витанова: „Древняя злоба, нова добродетель быти неможеш никогда“⁷³. След П. В. Одакова, който е вменил тая клевета против един починал поборник е отмъстявал за някакви лични обиди от Г. Славейкова, който може би да е бил причина за изваждането му от Тревненското училище „во време оно“, когато е учителствал, па може би и по други причини, защото Славейков, както знам много злъчно е критикувал многознайците. Клеветникът е мълчел цели 35-40 години, чакал е да измрат всички свидетели съвременници на Сл[авейков], но аз, който съм бил ученик на покойния П. Р. Славейков, кой съм бил един от приятелите му, ...⁷⁴.

ПИСМО № 2.

До Г-на редактора на В. „Ден“

Г. Редакторе,

С възмушение прочетох ~~в издавания от Вас вестник~~⁷⁵-антрефилето в отдела отзиви на издавания от Вас вестник „Ден“ (бр. 653)

Тогава чак се свестих, че Г. Одринов или Обренов, не е никой друг, освен П. В. Оджаков⁷⁶. Върнах се 50 години назад. Припомних си положението в Тревненското училище по това време (аз бях по това време ученик в Габрово);

⁷⁰ Допълнителна вметка.

⁷¹ Допълнителна вметка

⁷² Задраскано в оригинала.

⁷³ В превод „Древна злоба, нова добродетел никога не може да бъде“.

⁷⁴ Черновата на писмото е недовършена. НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 4, л. 139–140.

⁷⁵ Задраскано в оригинала.

⁷⁶ Петър Оджаков (1834–1906) от Лясковец е възрожденски просветител, участник в революционното движение и общественик след Освобождението.

~~влианието на Славейков]~~ върху ~~тревненските~~⁷⁷ борбите на еснафите с чорбаджиите по църковно-училищните работи; победата на еснафите, на които вдъхновител бе П. Р. Сл. Късото учителстване на П. В. Оджакова, спомените му с една мома от чорбаджийски род и изпъждането му от Трявна и си съставих⁷⁸ понятие какво е накарало Оджакова ~~обнародването да избера~~⁷⁹ да вмъкне в статията си такава клевета против Славейков. Че това е клевета се вижда още и от това, че писачът е завиждал на пенсията на Витанова (требе да се знае, че само Витан П. Коев Витанов, но и брат му Димитър⁸⁰ се ползуваха със степендии, първо в споменатата гимназия, а после в Петербургский университет), защото съвсем не на място е поставена клеветата в отдел степенедии. Витан е получил степендия по ходатайстването на руский консул в Варна Рачински⁸¹, както и брат му. Лошата цел на обнародвата се вижда и от това, че е търпял цели 38 години и чакал за измрът и обвинители и обвиняеми, за да си отмъсти на умразните нему Славейков и П[оп] Кою, които някога си са съдействували за изпъждането му из Тревненското училище. Притежавам едно частно писмо, писано от Славейкова до приятелите му П. Кою (баща на Витанова), в което излага своите домашни неволи, като син към баща, каквото никога не би писал човек с нечиста съвест⁸².

Но нека свърши. Против покойния П. Р. Сл. са пущени много клевети, но неговите противници никога не са се усмелявали да изкажат подобни на тая, но и тая клевета ще си остане клевета и ще послужи само в полза на оклеветения.

С почитание, Хр. Н. Даскалов,
Трявна, 1905 [г.] Димитров-ден⁸³.

⁷⁷ Задраскано в оригинала.

⁷⁸ Трудно четимо.

⁷⁹ Задраскано в оригинала.

⁸⁰ Става дума за Димитър Витанов (1846–1877). Повече за него вж. БОНЕВА, Вера. Учителят Димитър Витанов (Щрихи от портрета на един забравен възрожденец). *Педагогика*, 1998, № 8–9, с. 102–117. ISSN 0861-3982.

⁸¹ Подчертано в оригинала. Става дума за руския дипломат Александър Викторович Рачински (1826–1877), който от 1859 г. е руски вицеконсул във Варна.

⁸² Трудно четимо, почти изтрито. Не може да се потвърди със сигурност за кое писмо говори Даскалов. За отношенията на Витан Коюв Витанов със Славейков като учител и ученик вж. следния фрагмент. НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 166, л. 168 гр.; Писмо от 9 дек. 1857 г., писано от Витан П. Витанов от името на Славейков Вж. СЛАВЕЙКОВ, Петко Р. *Съчинения*. Т. 8..., с. 124–125, както и писмо, в което П. Р. Сл. Изказва съболезнования за починалия Витан К. Витанов от 23 ян. 1868 г. БОНЕВА, Вера. *Архивът на Петко Р. Славейков...*, с. 126. За приятелството между Кою Витанов и Славейков вж. КОСТАДИНОВА, Мирела. Петко Р. Славейков доверявал семейните си тайни на поп Кою Витанов. В: *Епицентър*. Онлайн. 8 май 2020. Налично на: <https://epicenter.bg/article/Mirela-Kostadinova--Petko-R--Slaveykov-doveravai-sembleynite-si-tayni-na-pop-Koyu-Vitanov/216376/11/105>. [посетено на 2024-04-22].

⁸³ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 4, л. 138–139.

ПИСМО № 3.

Рачо⁸⁴,

С настоящата поща пращам до редакцията на в. „Ден“ едно опровержение на антрефилето против паметта на покойний ви баща, мой учител. За длъжност считам като Ви съобщавам за това, да ви явя, че в същата притурка на „Училищен преглед“ има обнародването на някого си Орловски историята на врачанските училища. Там в заглавието „Класно училище“ са обнародвани такива неверности, които ме възмутиха и ме принудиха да изляза чрез печата да ги опровергая, затова и [съм] писал в редакцията на „Учил[ищен] пр[еглед]“ до редактора Н. Ив. Ванков и му проводих опроверженията си. Това Ви съобщавам да си съставите понятие какви са хората, които управляват това списание и как блъскат безразборно всичко което им изпадне, само да имат за хоронер [...]”⁸⁵. Това може да ви послужи в нещо. Затова ако е уместно отнесете се до редакцията, да научите дали ще го обнародват, защото се съмнявам, че ако не го обнародват, то да го дам за обнародване в някой вестник⁸⁶.

Представените писма показват острата реакция на ученика, чието уважение и преклонение към неговия учител са накърнени. Веднага щом прочита клеветите, той изразява своето възмущение както до редакцията на в. „Ден“, които първи сигнализируют за провокацията по адрес на Славейков, така и до в. „Пряпорец“. Връщайки се доста далеч назад във времето на своето обучение, Даскалов разкрива и детайли около предисторията на осквернителното обвинение към неговия преподавател. Тъй като става въпрос за чернови, писмото до в. „Пряпорец“ не е довършено. Краят на текста обаче лесно би могъл да се възпроизведе, а именно че Даскалов възнамерява да защити паметта на прочутия педагог и общественик. В случая текстът на писмата е достатъчно ясен, че тревненецът съзира разплащане на стари сметки от страна на Петър Оджаков, от което бива накърнена паметта за Славейков.

Към този момент не са открити данни дали въпросните писма са изпратени до съответните редакции и какви са техните отзиви. Факт е обаче дори и самото намерение на тревненеца да напише опровержение за оскърбителния материал. Освен до печата, Даскалов пише и до своя ученик и син на Петко – Рачо Славейков, когото уведомява за своето писмо до в. „Ден“. Текстът на писмата, макар и с грубия си на места изказ, както и многото редакционни неточности, носи емоционалния заряд, който се е подпалил у

⁸⁴ Става дума за Рачо П. Славейков (1857–1931), син на Петко Славейков и ученик на Христо Даскалов.

⁸⁵ Тази дума е почти напълно изтрита, но по всяка вероятност се има предвид хонорар.

⁸⁶ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 4, л. 140–141.

Христо Даскалов, когато прочита грозните клевети по адрес на своя близък. Тези документи са едно от най-ярките доказателства за уважението и преклонението на бившия ученик към неговия педагог.

Пет години по-късно, в писмо от 10 март 1908 г., отново адресирано до Рачо Славейков, Даскалов пак повдига темата за паметта на някогашния му преподавател. Той споменава документ, който е открил у книгата на Тодор х. Иванчев⁸⁷ за „своеволното“ напускане на П. Р. С. от 1851 г., подписан от някои видни тревненски чорбаджии, които изразяват своето удовлетворение от неговата работа. „*Канех се да направя и някои забележки по живота и учителстването му в Трявна, но днес за днес, и досега не се наканих*“. Вероятно тук Даскалов говори за онези си замисли, споменати в предните параграфи, където възнамерява да подготви книга или друг материал за Петко Славейков. Въпреки издадените му спомени от Иван Славейков през 1900 г., Даскалов най-вероятно е имал стремеж към създаване на нещо по-обемно. В писмото си той изразява своето колебание дали да предложи документа, заедно с негови коментарни бележки, за обнародване в споменатия в. „Пряпорец“. „*Знайте, че то ще бъде като явно опровержение на думите на Оджакова, че Славейков бил изгонван от училищата дето учителствувал*“, допълва Даскалов в същата връзка⁸⁸. Видно от цитата ученикът не е преглътнал обидата по адрес на своя близък и все още таи чувство на огорчение.

В архивния фонд на Богомил Даскалов (ф. № 455к) в ДА–Габрово е съхранена чернова и на самото писмо на Христо Даскалов до редакцията на в. „Пряпорец“, за което той говори на Рачо Славейков:

До редакцията на в. „Пряпорец“,

„За Славейковите подобни и други пороци с учениците, говорило се е всекъде, гдето е учителствал и за това бивал позорно изпъждан!“ (Притурка към год. Х на сп. „Училищен преглед“)

Господине редактор,

Известно е както вам, тъй и на уважаемата публика, че цитираните по-горе думи са казани от Г. П. В. Оджакова в статията му по...⁸⁹, обнародвана в притурката на „Училищен преглед“

Йоще на времето си аз ~~въстанах против тази мерзеска клевета~~⁹⁰ като ученик и близък познайник на Г. П. Р. Сл., ~~въстанах против тази мерзеска клевета на паметта на покойния наш учител и съгражданин (в. в. „Ден“~~,

⁸⁷ МППС–НА, к. 46, а.е. 1587.

⁸⁸ Пак там.

⁸⁹ Недовършено в текста.

⁹⁰ Задраскано в оригинала тук и при следващите.

брой⁹¹). Г. Оджаков не знам отговори ли нещо по това или не, но почитаемия редактор на притурката Г. Ванков с едно свое писмо, обнародвано в[ъв] вестниците, от което един екземпляр бе изпратен и до мене. Г. Ванков, за да оправдае постъпката си, дето без проверка е обнародвал клеветите на Одж[аков] против него против Славейков, искаше в писмото си да докаже, че такава клевета никак не ~~отнема~~ намалявала честта на заслужилият деятел по нашето възраждане и искаше не с възмущение да отричаме клеветата, но с факти. Какви факти иска почитаемия Г. Ванков като не приема свидетелството на тия, които са познавали ~~от мал~~ Славейкова от младини и са другарували с него дори до смъртта му? Аз вярвах, че все ще излезе nekъде нещо, което да говори за честността на учителя Славейкова. И наистина да не остане покрита и опозорена паметта на покойния, попадна ми случайно един документ, който ясно говори за честността и поведението на П. Р. Слав.

Този документ се намерил случайно в между книгата на Х[аджи] Иванча Теодоров Казасов. Писан е на една синкава пощенска книга, която носи щемпел кръг, в който има корона и думата „ВАТН“. Документът носи заглавие „Атестат“ и е подписан от 13 души първенци на градецът Трявна, дето Славейков бе учителствувал 2 години. Датата има само годината 1851 без месец и ден. Но като се земе пред вид, че между подписавиштите фигурира името на Чорбаджи Никифора, който е бил един от големите приятели на Славейкова и го е защитил и защитавал против Търновския митрополит Неофит, вижда се, че този документ е издаден ~~след около датата~~, след 10 юлий, в който ден е умрял Никифор сл. Около Димитров-ден, когато ~~е~~ ~~на~~ Славейков е навършил двете години на учителствуванието си.

АТЕСТАТ

Отдолуподписаний даваме това свидетелство в излизането на нашия учител Петка Рачова С., което произлиза от неговата воля: как неговото двегодишно при нас живение показа се достоин за званието си, както в училищните предания, тъй и в[ъв] външните си обходи и поведения и с голяма наша горест от неговото своеволно оставане в знак на неговата честност и на нашата благодарност подписваме се.

1851 ТРЯВНА

[следват имената на 13-те души, подписали атестата, които няма да бъдат включени в текста]

⁹¹ Броят не е посочен.

Атестатът е писан с църковни букви, подписите саморъчни на подписавишите. След издаването на този атестат Славейкову, той пак е останал и за напред учител в Трявна, дето в 185⁹² се ужени и учителствува до 1854 год. Нека се сравнят сега цитираните в началото думи на Г. Оджакова, с горний атестат и видят кой има право, дали Г. Оджакова, който още от старо време си е имал ~~защото~~ умраза към Славейкова, или ний които добре познаваме покойний наш учител.

С Почитание

Хр. Н. Даскалов

Трявна, 1-ви май 1907 г.⁹³.

Цитираното писмо още веднъж подчертава колко горчива е обидата по адрес на Петко Славейков за неговия ученик и приятел Христо Даскалов. Не може да се каже дали писмото е изпратено до редакцията на в. „Пряпорец“. От текста се научава и че черновата до в. „Ден“, която бе представена, всъщност е стигнала до реакцията и оттам е последвала реакция, която обаче не удовлетворява Даскалов. Ето защо той се заема да напише представения материал, макар няколко години по-късно. От датата на черновата (1 май 1907 г.) се вижда, че тя е писана почти година по-рано от писмото на Христо до Рачо Славейков (10 март 1908 г.). Това означава, че вероятно поради своите колебания, изразени пред Рачо, Даскалов не е изпратил въпросната чернова, но обмисля подобна стъпка. На този етап не може да се каже дали писмото е пратено или не, но в случая по-важно е посланието, което то носи, а именно желанието му за пореден път да защити опетнената памет на Петко Славейков. В архива на Даскалов не бе открит подобен атестат, което не означава непременно, че е изгубен, но дори и така да е, то текстът е съхранен от бившия Славейков ученик, както и много други негови материали.

ГРИЖИ ЗА СЪХРАНЕНИЕ НА МАТЕРИАЛНАТА ПАМЕТ

Вече бяха отбелязани някои основни документи, свързани с преподавателската кариера на Петко Славейков, съхранени у неговия ученик, какъвто е атестатът от 1849 г. В архивния фонд на Христо Н. Даскалов се пазят и други оригинални материали на самия Петко Р. Славейков. Всички те по всяка вероятност са издирени от самия Даскалов в периода, когато той и неговият приятел Иван Славейков неуморно търсят оцелели свидетелства за „даскал Петко“, т.е. през последните години на XIX в. Документите са

⁹² Не е посочена последната цифра. Петко Славейков и съпругата му Ирина се женят през януари 1853 г.

⁹³ ДА–Габрово, ф. 455к, оп. 1, а.е. 327, л. 1–2.

предадени през 1928 г. от сина му Богомил, когато той прави първото постъпление на материали към Народния музей, по-късно прехвърлени в архива на НБКМ, и служат като едно от основните попълнения при обособяване на личния архивен фонд на Петко Славейков в НБКМ–БИА. Каква е предисторията по откриването на документите и тяхното съхранение, е трудно да се каже. По всяка вероятност те са издирени и запазени лично от Христо Н. Даскалов, когато той започва да проявява интерес към запазване на паметта за своя учител. Богомил Даскалов от своя страна също симпатизира на Славейков, както се потвърждава и от факта, че той издава през 1927 г. кратък очерк, посветен на него, в поредицата „Трявна в миналото“. Например под архивна единица № 72, л. 1. е заведено писмо на просветителя Пандели Кисимов (1832 – 1905) до Петко Славейков в Трявна от октомври 1850 г., в което първият търси съдействие за набиране на спомоществатели за издаването на сп. „Мирозрение“. В архивна единица № 185, л. 1. пък е съхранено печатно уведомление от 30 ноември 1852 г. на П. Р. Славейков за излязлото от печат негово списание „Смесена Китка“, стрък 2-ри. Ценен документ, съхранен у Даскалов, е и писмо от П. Р. Славейков от 8 май 1858 г., изпратено от Търново до еснафите в Трявна⁹⁴. В него се говори за лошото отношение на чорбаджиите, които спъват училищните и църковните работи. Тук вероятно прозира и един от мотивите, подтикнали Славейков да напусне Трявна през същата година и да търси учителско място другаде. В обемната архивна единица № 198 пък са включени писма на П. Р. Славейков от 1868 г. до Илия Шиваров⁹⁵. Всички изброени материали са ценен емпиричен материал за проучванията, посветени на Славейков, предвид и че голяма част от архива му не е оцелял до наши дни.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящият схематичен очерк представя само отделни нюанси от взаимоотношенията между учителя Славейков и ученика му Христо Даскалов. Тази непълнота е продиктувана преди всичко от фрагментарността на съхранените архивни материали, които хвърлят светлина само върху някои аспекти от връзката между двамата за един твърде продължителен период от време. Акцентира се върху източници, които до момента не са в научно обращение, каквито са данните от биографията на Христо Н. Даскалов, някои допълнения, направени от Б. Даскалов, който знае тънки детайли около отношенията на баща му с неговия педагог, както и редица писма, в които ясно

⁹⁴ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 125, л. 1–2. Писмото е публикувано у: ДАСКАЛОВ, Богомил. *Петко Рачов Славейков*, с. 27–29.

⁹⁵ НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 198, л. 259–262.

се проследява преклонението на Христо Даскалов към неговия учител. Благодарение на усилията на Славейковия ученик, приятел и последовател редица автентични документи, както и примери от богатото творчество на неговия учител, са издирени и запазени, а паметта за дейността му в Трявна е увековечена.

* * *

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ | REFERENCES

- АТАНАСОВА, Виолета. *Петко Славейков за образованието*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2015. ISBN 978-619-201-051-5.
- Б. А. Официално опозоряване паметта на П. Р. Славейкова. *Ден*, III, № 625, 1905-10-22, с. 1.
- БАЕВА, Соня. *Петко Славейков. Живот и творчество (1827–1870)*. София: БАН, 1968.
- БАЧИЙСКА, Цветана; ПЕЕВА, Бистра. *180 години Тревненско училище 1839–2019*. Варна: Славена, 2019. ISBN 978-619-190-155-5.
- БОГДАНОВ, Иван. *Трявна през Възраждането. Исторически принос*. София: Изд. на ОФ, 1977.
- БОНЕВА, Вера. *Архивът на Петко Р. Славейков. Ръкописно наследство*. София: Фабер, 2020. ISBN 978-619-00-1177-4.
- БОНЕВА, Вера. Учителят Димитър Витанов (Щрихи от портрета на един забравен възрожденец). *Педагогика*, 1998, № 8–9, с. 102–117. ISSN 0861-3982.
- Българска възрожденска интелигенция. Енциклопедия*. Красимира ДАСКАЛОВА; Николай ГЕНЧЕВ (състав.). София: Д-р Петър Берон, 1988.
- ДАСКАЛОВ, Богомил. *Петко Рачов Славейков*. (Трявна в миналото. Кн. VI) Велико Търново: Печ. Ст. Фъртунов и син, 1927.
- ДАСКАЛОВ, Богомил. *Тревненското училище 1836–1936 г. По случай стогодишнината му*. Трявна: Тревненско народно основно училище Петко Р. Славейков, 1936.
- ДАФИНОВ, Здравко. *Петко Р. Славейков. Летопис за живота, творчеството и обществената му дейност*. София: УИ „Свети Климент Охридски“, 2004. ISBN 954-07-1600-4.
- КАЗАСОВ, Димо. *Трявна*. София: Изд. на ОФ, 1962.
- КОДОВ, Христо; СТОЯНОВ, Маньо. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 4. София: Наука и изкуство, 1971.
- КОСЕВ, Димитър. *Петко Рачев Славейков: Обществена и политическа дейност*. София: БАН, 1986.

КОСТАДИНОВА, Мирела. Петко Р. Славейков доверявал семейните си тайни на поп Кою Витанов. В: *Епицентър*. Онлайн. 8 май 2020. Налично на: <https://epicenter.bg/article/Mirela-Kostadinova--Petko-R--Slaveykov-doverya-val-semeynite-si-tayni-na-pop-Koyu-Vitanov/216376/11/105>. [посетено на 2024-04-22].

МИНЧЕВ, Минчо. *Славейкови гнезда. Книжовници и писатели от Трявна. Антология. Био-библиография*. Габрово: Луна, 1997. ISBN 954-8348-30-6.

ОДЖАКОВ, Петър. Влиянието на Русия върху образованието на българите до Освобождението. В: *Материяли из историята на учебното дело в България*. Св. 2. Николай ВАНКОВ (ред.). София: МНП, 1905, с. 32 (прит. към год. X на сп. „Училищен преглед“).

Петко Р. Славейков 1827–1895. Био-библиография. Петя ДЮГМЕДЖИЕВА; Евелина ВАСИЛЕВА; Елена ФУРНАДЖИЕВА (състав.). Соня БАЕВА (ред.). София: НБКМ, 1979.

Петко Р. Славейков, Любен Каравелов, Христо Ботев, Захари Стоянов: В спомените на съвременниците си. Стефан ВЕЛИКОВ; Александър БУРМОВ; Димо МИНЕВ (ред.). София: Български писател, 1967.

Речник на българския език. Т. 7 К-Координати. Красимира ЧОЛАКОВА (ред.). София: БАН, 1993. ISBN 954-430-193-3.

СЛАВЕЙКОВ, Иван. П. Р. Славейков. Писма. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 20, 1904, с. 67–69. (1–216) Раздел *Материали*.

СЛАВЕЙКОВ, Иван. Една стара черковна кодика в Трявна и едно окръжно послание от 1823 г. на митрополита Илариона, екзарх на цяла България. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 14, 1897, с. 544–554.

СЛАВЕЙКОВ, Иван. Спомени за учителската, книжовната и обществената деятелност на П. Р. Славейкова в Трявна от Христа Н. Даскалов. *Училищен преглед*, V, 1900, 6, с. 449–480.

СЛАВЕЙКОВ, П. Р. *Автобиография*. Георги КОНСТАНТИНОВ (ред., предг.). София: Хемус, 1946.

СЛАВЕЙКОВ, П. Р. *Избрани творби*. Тончо ЖЕЧЕВ (ред.). София: Български писател, 1973.

СЛАВЕЙКОВ, Петко. На Никифоров гроб. *Смесена китка*, I, 1852, с. 143–144.

СЛАВЕЙКОВ, Петко Р. *Съчинения*. Т. 8. Писма. Соня БАЕВА (ред.). София: Български писател, 1982.

СЛАВЕЙКОВА, Светослава. За архива на Петко Р. Славейков. В: *Литературен архив*. Т. 1. П. Р. Славейков. София: БАН, 1959, с. 5–13.

ТЕРЗИЕВ, Владимир. Накратко за живота и делата на един учител, живял и работил в условията на две епохи: Христо Никифоров Даскалов (1843–1917).

В: *Сб. Доклади „Плевенски исторически четения“*. РИМ–Плевен, 2024 (под печат).

ATANASOVA, Violeta. *Petko Slaveykov za obrazovaniето*. Shumen: UI „Episkop Konstantin Preslavski“, 2015. ISBN 978-619-201-051-5.

В. А. Ofitsialno opozoryavane pametta na P. R. Slaveykova. *Den*, III, № 625, 1905-10-22, s. 1.

BACHIYSKA, Tsvetana; Bistra PEEVA. 180 godini Trevnensko uchilishte 1839–2019. Varna: Slavena, 2019. ISBN 978-619-190-155-5.

BAEVA, Sonya. *Petko Slaveykov. Zhivot i tvorchestvo (1827 – 1870)*. Sofia: BAN, 1968.

Balgarska vazrozhdenska inteligentsiya. Entsiklopediya. Krasimira DASKALOVA, Nikolay GENCHEV (sastav.). Sofia: D-r Petar Beron, 1988.

BOGDANOV, Ivan. *Tryavna prez Vazrazhdaneto. Istoricheski prinos*. Sofia: Izd. na OF, 1977.

BONEVA, Vera. *Archivat na Petko R. Slaveykov. Rakopisno nasledstvo*. Sofia: Faber, 2020. ISBN 978-619-00-1177-4.

BONEVA, Vera. Uchitelyat Dimitar Vitanov (Shtrihi ot portreta na edin zabraven vazrozhdenets). *Pedagogika*, 1998, № 8–9, s. 102–117. ISSN 0861-3982.

DAFINOV, Zdravko. *Petko R. Slaveykov. Letopis za zhivota, tvorchestvoto i obshtestvenata mu deynost*. Sofia: UI „Sveti Kliment Ohridski“, 2004. ISBN 954-07-1600-4.

DASKALOV, Bogomil. *Petko Rachov Slaveykov*. (Tryavna v minaloto. Kn.VI) Veliko Tarnovo: Pech. St. Fartunov i sin, 1927.

DASKALOV, Bogomil. *Trevnenskoto uchilishte 1836–1936 g. Po sluchay stogodishninata mu*. Tryavna: Trevnensko narodno osnovno uchilishte Petko R. Slaveykov, 1936.

KAZASOV, Dimo. *Tryavna*. Sofia: Izd. na OF, 1962.

KODOV, Hristo; STOYANOV, Manyo. *Opis na slavyanskite rakopisi v Sofiyskata narodna biblioteka*. T. 4. Sofia: Nauka i izkustvo, 1971.

KOSEV, Dimitar. *Petko Rachev Slaveykov: Obshtestvena i politicheska deynost*. Sofia: BAN, 1986.

KOSTADINOVA, Mirela. Petko R. Slaveykov doveryaval semeynite si tayni na pop Koyu Vitanov. V: *Epitsentar*. Onlayn. 8 May 2020. Nalichno na: <https://epicenter.bg/article/Mirela-Kostadinova--Petko-R--Slaveykov-doveriyaval-semeynite-si-tayni-na-pop-Koyu-Vitanov/216376/11/105>. [poseteno na 2024-04-22].

MINCHEV, Mincho. *Slaveykovi gnezda. Knizhovnitsi i pisатели ot Tryavna. Antologia. Bio-bibliografia*. Gabrovo: Luna, 1997. ISBN 954-8348-30-6.

ODZHAKOV, Petar. Vliyanieto na Rusia varhu obrazovaniето na balgarite do Osvobozhdeniето. – V: *Materiyali iz istoriyata na uchebnoto delo v Bulgaria*. Sv. 2. Nikolay VANKOV (red.). Sofia: MNP, 1905, s. 32 (prit. kam god. na sp. „Uchilishten pregled“).

Petko R. Slaveykov 1827–1895. Bio-bibliografiya. Petya DYUGMEDZHIEVA; Evelina VASILEVA; Elena FURNADZHIEVA (sastav.). Sonya BAEVA (red.). Sofia: NBKM, 1979.

Petko R. Slaveykov, Lyuben Karavelov, Hristo Botev, Zahari Stoyanov: V spomenite na savremennitsite si. Stefan VELIKOV; Aleksandar BURMOV; Dimo MINEV (red.). Sofia: Balgarski pisatel, 1967.

Rechnik na balgarskiya ezik. T. 7. K-Koordinati. Krasimira CHOLAKOVA (red.). Sofia: BAN, 1993. ISBN 954-430-193-3.

SLAVEYKOV, Ivan. Edna stara cherkovna kodika v Tryavna i edno okrazhno poslanie ot 1823 g. na mitropolita Ilariona, ekzarh na tsyala Bulgaria. *Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka i knizhnina*, 14, 1897, s. 544–554.

SLAVEYKOV, Ivan. P. R. Slaveykov. Pisma. *Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka i knizhnina*, 20, 1904, s. 67–69. (1–216) Razdel *Materiyali*.

SLAVEYKOV, Ivan. Spomeni za uchitelskata, knizhovnata i obshtestvenata deyatelnost na P. R. Slaveykova v Tryavna ot Hrista N. Daskalov. *Uchilishten pregled*, V, 1900, 6, s. 449–480.

SLAVEYKOV, P. R. *Avtobiografiya*. Georgi KONSTANTINOV (red., predg.). Sofia: Hemus, 1946.

SLAVEYKOV, P. R. *Izbrani tvorbi*. Toncho ZHECHEV (red.). Sofia: Balgarski pisatel, 1973.

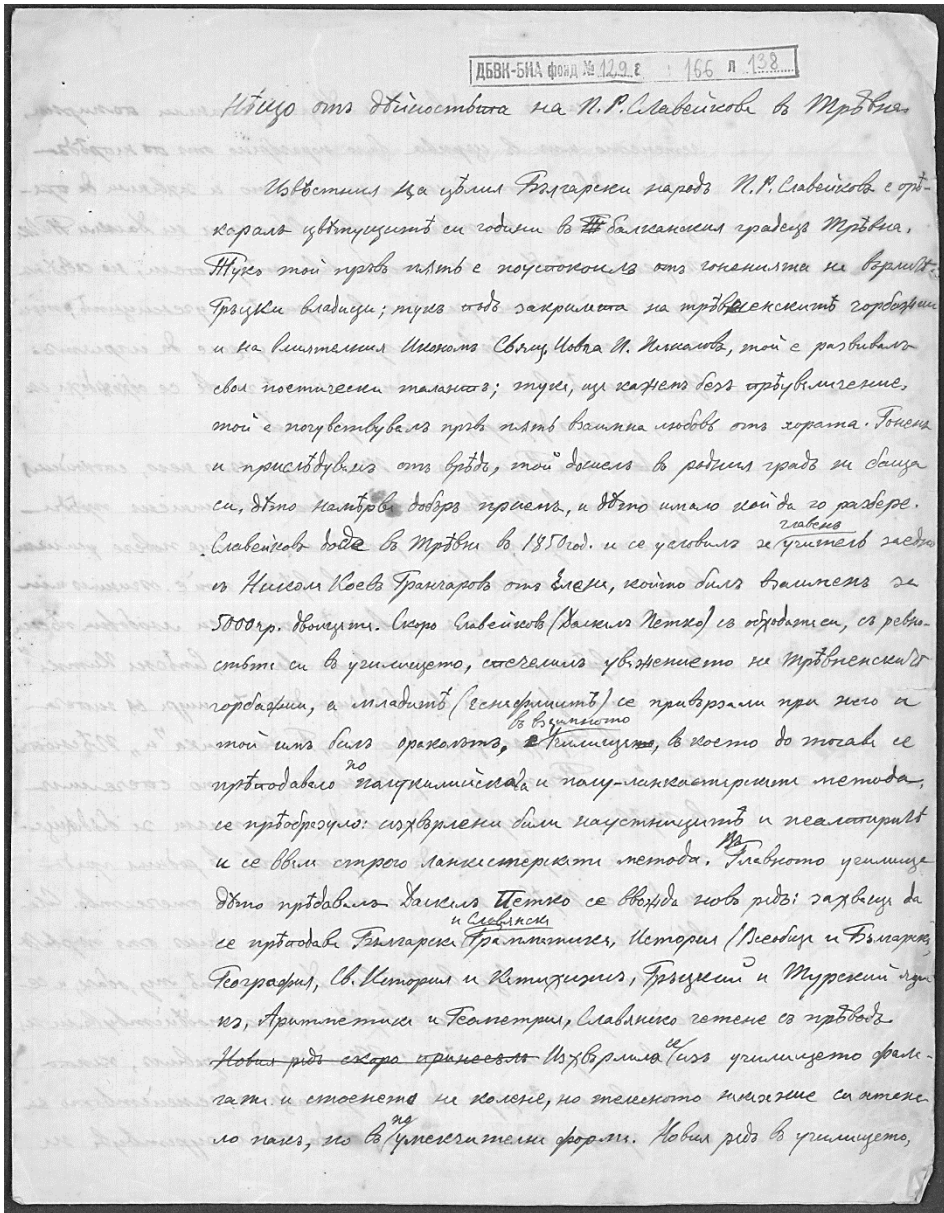
SLAVEYKOV, Petko. Na Nikiforov grob. *Smesena kitka*, I, 1852, s. 143–144.

SLAVEYKOV, Petko. *Sachineniya*. T. 8. Pisma. Sonya BAEVA (red.). Sofia: Balgarski pisatel, 1982.

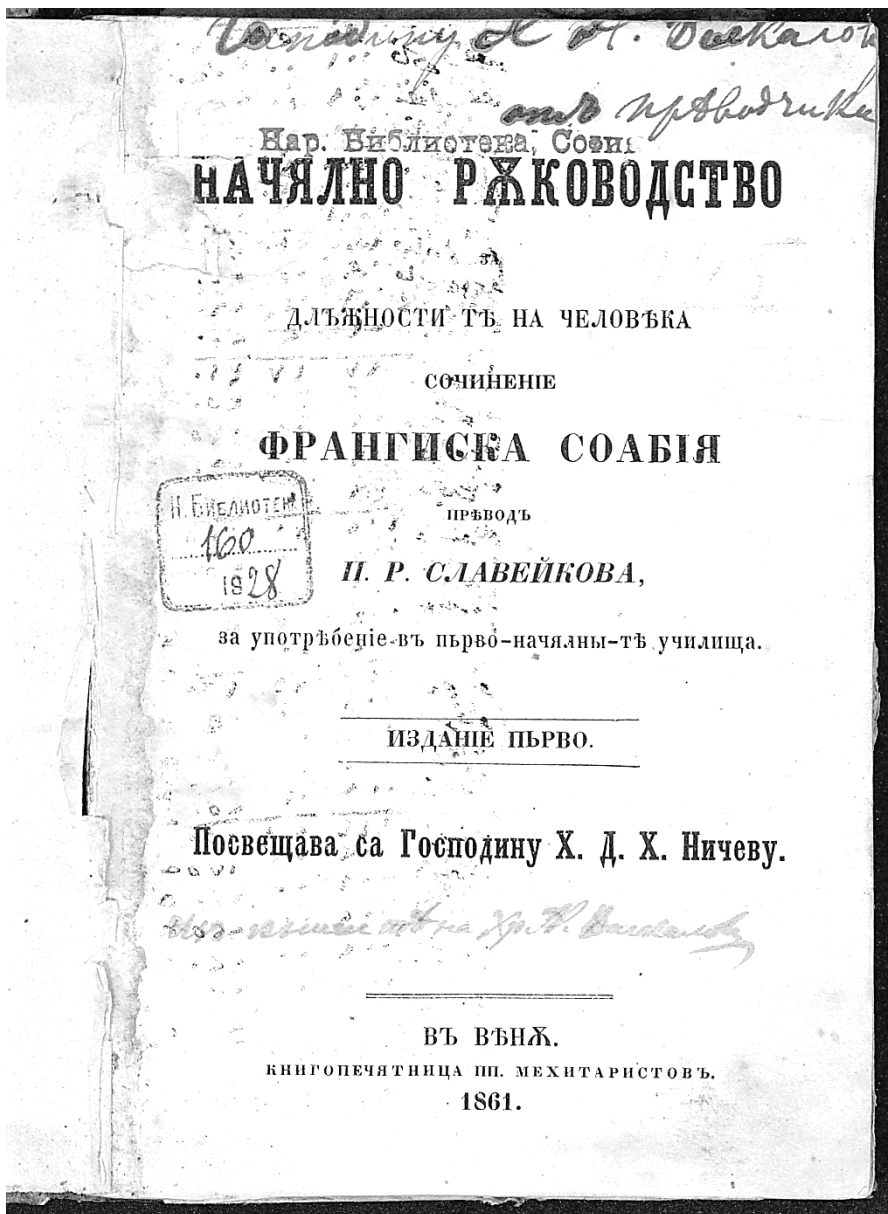
SLAVEYKOVA, Svetoslava. Za arhiva na Petko R. Slaveykov. V: *Literaturen arhiv*. T. 1. P. R. Slaveykov. Sofia: BAN, 1959, s. 5–13.

TERZIEV, Vladimir. Nakratko za zhivota i delata na edin uchitel, zhivyal i rabotil v usloviyata na dve epohi: Hristo Nikiforov Daskalov (1843–1917). In: *Sb. Dokladi „Plevenski istoricheski chetenia“*. RIM–Pleven, 2024 (pod pechat).

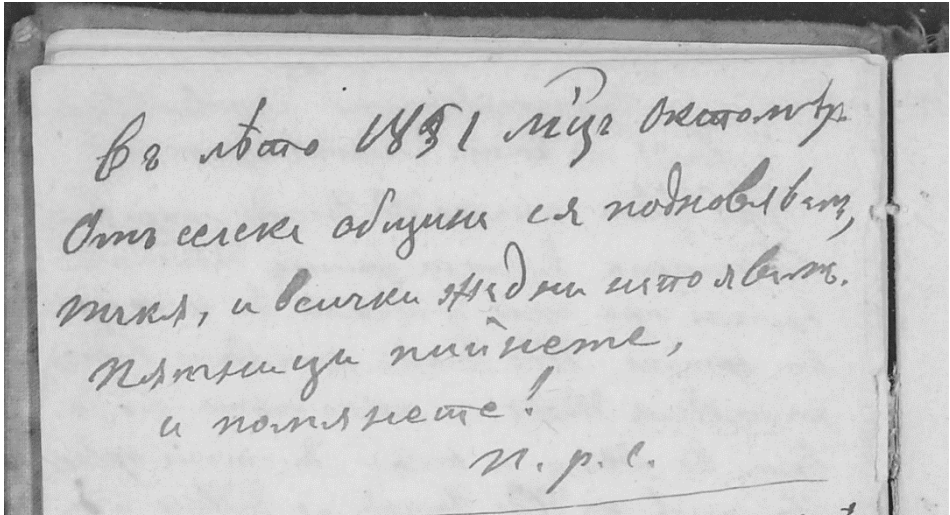
ПРИЛОЖЕНИЯ | ATTACHMENTS

Фиг. 1. Заглавна страница на ръкопис на Христо Н. Даскалов за дейността на П. Р. Славейков в Тръвна. *Източник:* НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 166, л. 138.

Фиг. 2. Заглавна страница на книгата „Начално ръководство за длъжностите на човека, сочинение Франгиска Соабия“, превод на Петко Р. Славейков от 1861 г. *Източник:* НБКМ Ст. 61. 561. III.

Фиг. 3. Епитафия от П. Р. Славейков, изписана на чешмата при часовниковата кула в Трявна, записана на учителско тефтерче от Христо Н. Даскалов през 90-те години на XIX в. *Източник:* НБКМ–БИА, ф. 129, а.е. 163, л. 45 гр.

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF HISTORY
VOLUME 107, 2024

A STUDENT'S DEVOTION
TO HIS TEACHER: THE EXAMPLE OF
HRISTO N. DASKALOV AND PETKO R. SLAVEYKOV

ASSIST. VLADIMIR TERZIEV, PHD

 Faculty of History, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria.

 15 “Tsar Osvoboditel” Blvd. Sofia 1504, Bulgaria.

 <https://orcid.org/0000-0002-0890-3066>

 vkterziev@uni-sofia.bg

 <https://doi.org/10.60053/GSU.IF.1.107.44-76>

 Received 2024-06-10; reviewed 2024-06-20; accepted 2024-06-24; published online 2024-11-14

 The author(s), 2024. Published by St. Kliment Ohridski University Press on behalf of the Faculty of History of Sofia University “St. Kliment Ohridski”. This publication is released to the public under the terms of the [Creative Commons Attribution License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) (CC BY 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted reuse, redistribution, and reproduction, provided the original article is properly cited.

Abstract. Hristo Nikiforov Daskalov from Tryavna was one of the many students of Petko Rachev Slaveikov. The relationship between the two was close at the time when they were just a student and a teacher, and later grew into a friendship. Daskalov was close to all of Slaveykov's children, but perhaps closest to Ivan Slaveykov. It was through him that he maintained his relationship with his former teacher. After Petko's death in 1895, Hristo Daskalov and Ivan Slaveykov began a campaign to find evidence of the deceased's activities. Daskalov searched for remnants of Petko Slaveykov's works and documents, and wrote memoirs of his teacher. He worked tirelessly to preserve the memory of his esteemed teacher, and when that memory was threatened, he reacted immediately and sharply.

Keywords: Petko Rachev Slaveikov, Hristo Nikiforov Daskalov, Tryavna, recognition, memory, Ivan Slaveikov, teacher.